



Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.  
Philological Sciences. Vol. 1 (94)

Вісник Житомирського державного  
університету імені Івана Франка.  
Філологічні науки. Вип. 1 (94)

ISSN (Print): 2663-7642  
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 811.161.2'282:81'373

DOI 10.35433/philology. 1 (96).2022.103-120

## ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОВІРКИ СЕЛА ТРІСКИНІ САРНЕНСЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Ж. В. Колоїз\***

У статті актуалізовано думку про важливість усебічного й скрупульозного вивчення особливостей діалектної мови загалом і говіркової зокрема. Досліджено лексико-фразеологічні особливості говірки села Тріскині Сарненського району Рівненської області.

Висунуто певні припущення щодо походження найменування відповідного населеного пункту й окреслено дискусійні моменти, які стосуються уналежнення говіркового матеріалу до однієї з трьох традиційно виокремлюваних груп.

Основний акцент зроблено на систематизації узагальнених назв субстанційних об'єктів, що утворюють поняттєвий центр номінативних одиниць, вирізняються найбільшим семантичним обсягом, використовуються як компоненти фразеологізмів. Диференційовано лексику на позначення реалій живої й неживої природи. У межах першої групи розглянуто назви осіб, представників тваринного та рослинного світу. Специфіку говіркових найменувань об'єктів неживої природи виявлено через аналіз таких основних тематичних груп: 1) назви одягу, взуття, прикрас і т. ін.; 2) назви страв і напоїв, харчових продуктів, а також посуду, у якому їх готують; 3) назви хатніх споруд, їх частин, предметів хатнього побуту; 4) назви господарських споруд, їх частин, знарядь праці.

Репрезентовано передовсім діалектизми, які мають яскраво виражені говіркові лексико-фразеологічні особливості, відрізняються від загальноновживаних чи то формою вираження, чи то змістом. Зібраний матеріал схарактеризовано як лексичні одиниці: а) кореневі морфеми яких відсутні в літературній мові; б) кореневі морфеми яких супроводжуються відмінними від літературної мови формантами; в) що зовні схожі на слова літературної мови, тотожні їм семантично, але відрізняються фонетично.

**Ключові слова:** говірка, говірковий матеріал, лексикон, лексема, слово, назва, лексичне значення.

\* доктор філологічних наук,  
професор, завідувач кафедри української мови  
(Криворізький державний педагогічний університет)  
koloiz.zv@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3670-2760>

## LEXICO-PHRASEOLOGICAL FEATURES OF THE DIALECT OF TRISKYNI VILLAGE, SARNY RAION, RIVNE OBLAST

Koloiz Zh.V.

*The article actualizes the idea of the importance of comprehensive and meticulous study of the dialect language peculiarities in general and subdialect language in particular. Lexical and phraseological features of the subdialect of Triskyni village (Sarny raion, Rivne oblast) are studied.*

*Some hypotheses are made about the origin of this village name and the discussion issues concerning the inclusion of the subdialect in one of the three traditional groups are outlined.*

*The main emphasis is on the systematization of generalized names of substantial objects, which: a) create the conceptual center of nominative units; b) are distinguished by the largest semantic content; c) are used as components of phraseology. Vocabulary is differentiated to denote the realities of animate and inanimate nature. Within the first group the names of persons, representatives of fauna and flora are considered. The specific features of subdialect names of inanimate objects are revealed throughout the analysis of the following main thematic groups: 1) names of clothes, shoes, jewelry etc.; 2) names of dishes and drinks, food, as well as utensils in which they are prepared; 3) names of house buildings, their parts, household items; 4) names of farm buildings, their parts, tools.*

*First of all, the article studies dialectisms, that have obvious subdialect lexical and phraseological features and that differ from the common ones either in the form or content. The collected material is characterized as lexical units: a) which root morphemes are absent in literary language; b) which root morphemes are accompanied by formants that are different from literary language; c) that look similar to the words of literary language, are semantically identical to them, but differ phonetically.*

**Keywords:** *subdialect, subdialect material, lexicon (vocabulary), lexical unit, word, name, lexical meaning.*

### **Постановка наукової проблеми.**

Глобалізаційні процеси, що торкнулися практично всіх сфер суспільного розвитку, стрімко модифікують і національну культуру, і національний комунікативний простір. А відтак – сьогодні як ніколи – актуально звучить проблема збереження етнокультурної ідентичності, збереження матеріальних і духовних цінностей, створених тим чи тим етносом упродовж його історичного розвитку.

Неоціненним здобутком кожного етносу є його мова, що в певних знакових формах закодувала особливості організації його життя, зразки і правила поведінки в суспільстві, співтоваристві, родині і т. ін. і за потреби здатна транслювати відповідний етнокультурний досвід поколінь. Аби цей загальнодоступний і водночас складний механізм не зіпсувався, не вийшов з ладу, не дав збою, його потрібно тримати в доброму стані, оберігаючи від псування й руйнування (не засмічувати, не заповнювати чимось непотрібним,

шкідливим тощо). Нині можна з упевненістю констатувати: за роки незалежності нам вдалося частково відремонтувати цей механізм, усунути поверхневі пошкодження, зробити придатним для користування. Однак задля того, аби він, так би мовити, працював як годинник – чітко, точно, безперебійно, не припиняючись і не перериваючись, – варто вдаватися й до глибинних обстежень. Інакше кажучи, ретельного огляду-розгляду потребує не лише літературна мова (відшліфована форма загальнонародної мови, закріплена в писемності), але й діалектна, що здебільшого побутує в усній формі. Допоки не буде скрупульозно й усебічно досліджено особливості кожного діалекту, кожної говірки крізь призму різних мовних рівнів і наукових теорій, доти в загальнонаціональному мовному механізмові відчуватиметься лакуна, порожнина, заглиблення, що постійно гальмуватиме чи то й унеможливуватиме його прогресивний рух, адже діалекти є тим

корінням, за яке тримається загальнонаціональна мова, за допомогою якого вона живиться, розвивається, відновлюється і яке є підґрунтям нашої національної ідентичності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Про важливість і значущість дослідження діалектів сказано вже чимало. Вітчизняна лінгвістика має у своєму розпорядженні сотні наукових (переважно ареалогічних) праць, присвячених різним аспектам вивчення діалектної мови, оприявнює імена як видатних діалектологів, так і дослідників-початківців (Г. Аркушин, С. Бевзенко, В. Бережнюк, Г. Гримашевич, П. Гриценко, К. Глуховцева, Ю. Громик, Н. Дейниченко, Л. Дика, І. Дружук, Н. Дяченко, О. Євтушок, Ф. Жилко, Я. Закревська, В. Зевако, А. Зеленько, О. Козачук, Н. Книш, П. Лисенко, Г. Мартинова, І. Матвіяс, В. Мойсієнко, М. Никончук, О. Оскірко, Л. Рябець, І. Симоненко, Т. Щербина та ін.). Наукові доробки репрезентують здобутки й перспективи української описової й історичної діалектології [2], учені повсякчас акцентують на науковій цінності фіксації діалектизмів [6], систематизують й аналізують їх із позицій фонетичної, лексико-семантичної, фразеологічної, словотвірної, граматичної і т. ін. теорії, апелюють до того, що сучасна емпірична база української діалектології уможливає формулювання й поетапне розв'язання проблем, з-поміж яких і створення кадастру явищ української діалектної мови, і підготовка зведеного словника українських діалектів [10: 98–99]. Зібраний власноруч діалектний матеріал на території одного з поліських населених пунктів, переконані, зможе стати в нагоді для реалізації окреслених вище завдань.

Північне, або поліське, наріччя української мови, диференційоване на західнополіські (волинсько-поліські),

середньополіські (правобережнополіські), східнополіські (лівобережнополіські) говори, викликало зацікавлення не одного покоління науковців. І це цілком закономірно. Адже, згідно з позицією деяких як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, за часів Київської Русі Полісся, розташовуючись у центрі Східної Славії, "було осердям східного слов'янства й архаїчної слов'янською зоною", "опинилося поза епіцентрами територій, де відбувалися етномовні процеси творення окремих східнослов'янських народів та їхніх мов" [12: 261]. Звідси, відповідно, і твердження про те, що його початки "сягають періоду формування виразних особливостей власне української мови як окремої структури" [12: 260]. Ці яскраво виражені особливості спостерігаємо на різних мовних рівнях [13: 445]. На них акцентують дослідники окремих говірок поліського наріччя, ілюструючи власні міркування багатим діалектним матеріалом [1; 4; 5; 8 та ін.], який доволі часто оформлено у вигляді діалектних словників, що мають не лише прикладне значення, а й можуть слугувати для подальших фундаментальних розвідок.

Попри те, що говірковий матеріал досліджують здебільшого з використанням традиційної, узвичаєної термінології, подекуди послуговуються й так званою неофіційною термінологією на зразок *говірки київського / житомирського / рівненського* і т. ін. Полісся або ж *говірки Київщини / Житомирищини / Рівненщини* і т. ін., наприклад, назва праці "Спостереження над лексикою говірок Рівненщини" [9]. Це, на нашу думку, викликає певне непорозуміння, оскільки, як відомо, населені пункти однієї області не завжди уналеженні до однієї говірки й навіть одного наріччя. Розглядаючи "говірки Рівненщини" як "один з найбільш архаїчних діалектних континуумів загальноукраїнської

етномовної території" й кваліфікуючи їх як "своєрідний мовний ландшафт", що дає змогу простежити історичні тенденції формування й розбудови власне українського лексикону, О. Євтушок зауважує: "Тут перехрещуються мовні системи середньополіських і західнополіських говірок північного наріччя та волинського говору південно-західного наріччя. Тому лексика регіону відзначається багатомірністю і великою евристичною цінністю" [9]. Від себе додамо: лексикон кожного населеного, навіть найменшого, пункту відповідного поліського регіону має бути ретельно зібраний, систематизований і вивчений задля відновлення історичної справедливості та збереження етнокультурної ідентичності.

**Мета дослідження:** аналіз діалектизмів, які мають передовсім яскраво виражені говіркові лексико-фразеологічні особливості, відрізняються від загальнонаціональної лексики чи то формою вираження, чи то змістом. Задля досягнення поставленої мети розв'язували такі завдання: 1) оприлюднити версії щодо походження найменування населеного пункту, на території якого зібрано фактичний матеріал; 2) окреслити проблемні моменти, які стосуються уналежнення говіркового матеріалу; 3) систематизувати й характеризувати основні тематичні групи насамперед узагальнених назв субстанційних об'єктів, що утворюють поняттєвий центр номінативних одиниць, вирізняються найбільшим семантичним обсягом, використовуються як компоненти фразеологізмів.

**Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Ойконім *Тріскині* має статус слова й характеризується відповідним лексичним значенням: з одного боку, це найменування конкретного населеного пункту (поверховий смисл),

з іншого, – передає певну інформацію про реалію об'єктивної дійсності, якій відповідна номінація завдячує своєю появою (глибинний смисл). Лінгвальні (звукове оформлення) й позалінгвальні чинники (розташування населеного пункту на Поліссі) свого часу спрацювали на користь так званої народної етимології: пояснення ойконіма *Тріскині* через лексему *тріска* – "скіпка; уламок чогось дерев'яного; стружка", гадаємо, є непереконалим<sup>1</sup>, ґрунтоване на випадковому звуковому збігові кореневої морфеми з загальнозживаним для поліщуків і активно використовуваним у повсякденному побуті словом. За такого підходу варто було б говорити про наявність у дериваційній структурі суфікса -ин: деривати з таким суфіксом мотивовані: 1) дієсловами (*зарубина, тріщина*); 2) іменниками, які називають: а) осіб за національністю, місцем проживання (*грузин, татарин*); б) конкретні предмети з різними мотиваціями

<sup>1</sup> Відоме село [Тріскині] з 1753 року. Було прописане до сусідніх Ремчиць Луцького повіту, де на березі річки Горинь була рема, сплавна контора та річкова пристань. Рема – це місце біля річки, де плотогони-плісаки сплавляли плоти. Для цього вибирали луку, утворену рікою. Вона тягнулася правим берегом Горині біля сіл Тутовичі – Цепцевичі, Тріскині – Ремчиці. Напевно, сюди, на цю велику долину взимку вивозили з навколишніх лісів стовбури дерев (гілля обрубували в лісі). Тут же, на ремі, складали їх у штабелі, а також піддавали необхідній обробці: стовбури за допомогою спеціальних скоб очистили від кори, на примітивних тартаках виготовляли бруски для копалень, шахт, а пізніше й для залізниці. Навесні, коли ріка входила в береги й вода трохи теплішала, сплавники бралися в'язати плоти, на яких переправляли готову продукцію. Отже, очищеної зі стовбурів дерев кори, сучків, трісок було на цій ремі вдосталь. Як кажуть у народі, ліс рубають – тріски летять... Назва с. Тріскині походить від слова "тріски" [11].

(дубина, перина); в) масу, матеріал (деревина, мішковина); г) місце у просторі, частину рельєфу (вершина, долина), ягідні та інші рослини (журавлина, конюшина) тощо. За допомогою аналізованого суфікса від іменників першої відміни (назв істот) утворюються присвійні прикметники на зразок *сиротин*, *Миколин* і т.ін. У такому разі можна було б припустити, що ойконім *Тріскини* має опосередкований стосунок до апелютива *тріска*, на базі якого, скажімо, міг би утворитися антропонім (прізвище чи прізвисько) *Тріска*. Однак факти, які могли б чи то підтвердити, чи то спростувати таку гіпотезу, відсутні.

Цілком імовірно, що назва населеного пункту мотивована лексемою *тріскун* ("окунь, *Perca fluviatilis* L.") [7: 6: 645]. По-перше, село розташоване на березі річки Горинь, де водиться риба з відповідною (хоч нині й не використовуваною) назвою; по-друге, за деякими свідченнями, у XVIII столітті (1769–1772 рр.) воно іменувалося саме як *Тріскун* [11]. Давнє графічне оформлення *Тріскун* > *Тріскуни* > *Тріскини*, найімовірніше, засвідчує те, що в процесі історичного розвитку у вимові відбулася модифікація, кваліфікована як гармонійна асиміляція (пор.: ненормативне написання ойконіма *Тріскини*). Перший склад ілюструє написання літери **н** на місці колишнього **ѣ** (пор.: *трѣскъ*, *трѣскати*, *трѣска*). Звукові особливості задньоязикового [к] спричинили обниження артикуляції голосного переднього ряду, що виник внаслідок гармонійної асиміляції, й заміну його на голосний передньо-середнього ряду високо-середнього

піднесення (пор.: діалектні форми прикметників називного відмінка множини на зразок *ве<sup>у</sup>л'їки*, *ви<sup>е</sup>соки*, *глибоки* і літературні *великі*, *високі*, *глибокі*).

Варто більш скрупульозно опрацювати й версію, згідно з якою відповідний ойконім може мати стосунок до дієслова *тріскати* – "бризкати, прискати, бити джерелом" (пор.: псл. *tryskati* – "бити джерелом").

Актуалізуємо ще один момент, який заслуговує на увагу. Ідеться про уналежнення населеного пункту до говіркової групи. Науково-навчальні й енциклопедичні джерела, окреслюючи межі говірок північного наріччя, апелюють до того, що західна межа, яка "розділяє волинське (західне) і середнє Полісся, проходить по лівобережжю Горині, відступаючи від річки на захід, і вздовж Горині піднімається до Прип'яті" [14: 535]. На думку Г. Аркушина, межа між західнополіським та середньомоліським говорами проходить по середині межиріччя Горині і Стиру [1: 41]. З огляду на те, що населений пункт *Тріскини* розташований на правому березі Горині, логічно було б зараховувати його, як і інші населені пункти Сарненщини, до середньополіського різновиду говорів. Виникає запитання: чому подекуди дослідники "прив'язують" діалектний матеріал відповідного регіону до "волинського (західного) Полісся" [15]? Ми свідомі того, що в сучасній діалектології, як і в будь-якій іншій царині, є чимало суперечливих моментів. Окрім того, нам імпонує думка, що "лише для ядра цього [західнополіського] діалекту існують загально визнані межі, а для окраїнних територій часто подають різні умовні лінії з багатьма уточненнями, оскільки ніколи не буває

якоїсь відрубної межі, яка відділяла б один говір від іншого" [1: 41]. З одного боку, беручи до уваги той факт, що село Тріскині разом із Ремчицями та Люхчею історично належали до Бережницької волості Луцького повіту Волинської губернії [17: 129], мабуть, можемо не погодитися із зарахуванням їх до волинського (західного) Полісся, з іншого, – є більш-менш чітко визначені й визнані межі, які маніфестують їхню належність до середньополіської говірки.

У будь-якому разі тутешні носії мови ілюструють яскраво виражені особливості поліського наріччя загалом, інтегральні й диференційні ознаки різних поліських говірок. Це стосується передовсім і лексичної (лексико-фразеологічної) підсистеми мови. Говіркова лексика є важливим складником лексики тріскинців, функціонує як осібно, так і в структурі фраземного й паремійного корпусів. Наприклад: *Усі́е Кедричі́ поїшлі́ пуод (пуд) п'єрначі́, а ти, Де́чніс, то пуод (пуд) коужухом (кужухом) гнис; Постел'у́ хусточку (хустучку), почкладу́ (пукладу) лусточку, почсип'у́ (пусип'у) горошком; Бало́ ходіл'і срат' на гало, а те́чєра (те́чєрєчки) наро́д л'єну́йєца ві́ти (ві́ти) на горо́д.*

У першій приказці-примовці наявна лексема *п'єрнач (пєрнач)*, що вступає в синонімічні відношення зі словом *перина* – "довгастих мішок із пір'ям або пухом, на якому сплять або яким укриваються", а також омонімічні відношення зі словами *пірнач* ("давньоруська холодна зброя, що являла собою металеву головку з гострими виступами, насажену на держално; вид булави") та *пернач* ("старовинна зброя – коротка палиця з металевим наконечником на зразок оперення; символ влади у козаків"). У говірковому лексиконі наявне й діалектне значення слова *пє́рина* – "пір'їна; перо птаха".

Друга ілюстрація, що є загадкою (ідеться про небо, місяць, зорі), містить слово *лусточка* – зменшено-пестливе

до *луста*, – яке означає "шматок паляниці, відрізана від неї скибка, що нагадує молодий (щербатий) місяць" (пор.: *лустати м'їєсау*).

Крайня примовка маніфестує архаїчну лексему *бало* – "колись", що, імовірно, є структурно-семантичною модифікацією лексеми *бувало*, яка сьогодні має кваліфікацію вставного слова й уживається для вираження дії, що нерегулярно повторювалася в минулому. Попри те, що лексему *срат' (срати)* тлумачні словники зазвичай залишають поза увагою, уналежнюючи її до вульгаризмів, гадаємо, саме говірковий матеріал містить інформацію, яка зможе прислужитися для доповнення історичної і лексикології, і фразеології (наприклад, конструкції на зразок *мен'їє насрат', срат' їа хот'їу(ла) на його́ (їїєйїє) з ви́сокойіє гори* і т. ін. використовують тоді, коли хочуть виразити байдужість, зневагу, презирство до кого-, чого-небудь). В обстежуваній говірці аналізоване слово побутує не лише в прямому ("випорожняться"), але й у переносних значеннях: "1) робити щонебудь нечистим, брудним; забруднювати; 2) смітити, залишати певні покидьки; 3) здійснювати ганебні, підлі, мерзенні вчинки". Дієслівна основа послужила дериваційною базою для низки лексем [7: 5: 386–387] і фразеологічних одиниць, наприклад: *засра́нец, засра́нка* – "1) перен. неохайна, нечепурна людина; 2) перен. про того, хто викликає зневагу, презирство"; *срач* – "1) саморобна дерев'яна збита з дощок споруда, розміщена на городі й призначена для відправлення природних потреб людини; 2) перен. бруд, безлад у приміщенні чи на подвір'ї" (*заве́сти срача́ (срачі) у хат'їє*); *срачка* – "те саме, що пронос" (*срачка напала* – "про розлад функції травного тракту людини, який характеризується частими позивами до випорожнення й рідким калом") і т. ін. Пор.: *гладі́ (гледі), а то срачка нападє́* – "1) застерігають від

переїдання, об'їдання, надмірного вживання їжі; 2) *перен.* заздалегідь попереджають кого-небудь про щось небезпечне, небажане, спонукають відмовитися від сильного бажання, хотіння, потягу до здійснення чого-небудь"; *сра́чка нападе́* – "передбачати, що хтось у результаті тих чи тих дій знеславить себе, зганьбитися".

Розлад функції травного тракту тварини іменують словом *дри́стачка* < *дри́стам'*, що послужило дериваційною базою для продукування й говіркової назви лікарської рослини анемони: *козодра* < *козодри́ст'* < *коза*, *дри́стам'* (пор.: пол. *kozi drzyst, kozi dryszcz*).

У говірковому лексиконі натрапляємо на архаїчні значення загальновідомої й активно вживаної, скажімо, соматичної лексики: для найменування кожної з п'яти рухомих кінцевих частин кисті руки в людини свого часу використовувалися різні слова. Наприклад: *па́лець* (*па́лець*) – "крайній великий палець"; *каза́лець* (*каза́лець*) – "вказівний палець, розташований між великим і середнім"; *се́рединець* (*се́рединець*) – "середній палець, розташований між вказівним і безіменним"; *пе́рстенець* (*пе́рстенець*) і *пе́рстинець* (*пе́рстинець*) – "підмізинний палець, розташований перед мізинцем"; *мі́зинець* (*мі́зинець*) – "мізинний (найкоротший) палець". У дериваційній структурі похідних слів чітко простежується словотворчий афікс, доданий до прикметникової (*мізинець* (пор.: псл. *mězinъ* – "найменший, наймолодший"); іменникової (*перстенець* < *перстень*, *серединець* < *середина*) чи то дієслівної основ (*казалець* < *казати*).

Розмаїття говіркової лексики можна об'єднати в три основні групи: 1) лексеми зі значенням предметності; 2) лексеми зі значенням процесуальної ознаки (*оку́чуват'* [*бу́л'бу*] – "підгортати, підпушувати землю навколо рослини, привалюючи її до стебла"; *розган'ат'* [*бу́л'бу*] –

"відмежувати рядок від рядка борозною"); 3) лексеми зі значенням непроцесуальної ознаки (*терно́ва* [*ху́стка*] – "квітчаста, різнобарвна", *че́рчата* (*че́рвчата*) і *чи́рчата* (*чи́рвчата*) [*ху́стка*] – "яскраво-червоного кольору"). У запропонованій розвідці більш докладно зупинимось на узагальнених назвах субстанційних об'єктів, що є реальними предметами або сприймаються як такі в нашій свідомості, яка найлегше розрізняє саме ці матерії й чітко окреслює їхні межі. За такими вербальними знаками закріпився статус іменників, що утворюють поняттєвий центр номінативних одиниць, вирізняються найбільшим семантичним обсягом.

Говіркові, як і літературні, номінативні одиниці дають змогу мислити предметно й інтерпретувати предметну, передовсім предметно-конкретну, частину мовної картини світу. З-поміж лексем для позначення конкретних понять виокремлюємо найменування реалій живої / неживої природи (назви осіб, назви представників тваринного й рослинного світу, назви штучних об'єктів тощо).

Найменування осіб обстежуваної говірки маніфестують перш за все яскраво виражені фонетичні особливості (*чолов'їк* (*чолоч'їк*, *чулув'їк*), *жу́нка* (*жунка*) – "дружина", *т'ю́тка* (*т'утка*), *да́дича* (*дадена*) – "дружина дядька" і т. ін.). Подекуди натрапляємо на лексеми, що мають відмінні від літературних чи то матеріальну форму вираження, чи то лексичне значення, наприклад: *бабі́ч* – "дитина, яку народила жінка, що погодилася бабувати, була запрошена на хрестини у статусі, так би мовити, пупорізної баби, разом із хрещеними взяла на себе відповідальність за виховання дитини до її одруження": *Ти шче* (*шчи*) *молода́ бабі́ти*, *шче* (*шчи*), *кри Бо́же*, *бабі́ча при́вече́деш*; *поха́тнице́ца* – "жінка, яка не хоче працювати, любить гуляти, ледарка" (пор. також: *ходома́нка*); *старча́нка* –

"1) жінка, що жебракує; 2) *перен.* про погано вбрану жінку, яка носить довгий темний одяг" (пор.: *убра́й:а йак старча́нка*); *наха́л'ниєк* – "1) нахаба, той, хто діє зухвало, безцеремонно, порушуючи моральні норми, і не зважає на ставлення до цього інших; 2) гвалтівник" (пор.: *знаха́л'ниєчиєт'* – "згвалтувати"; *д'а́д'ковиєч* – "син дядька", *т'уо́тковиєч* (*т'у́тковиєч*) – "син тітки" тощо. Цілком імовірно, що за аналогією до крайніх зразків було спродуковане й слово *бат'ковиєч* – "син батька", яке згодом набуло жартівливого забарвлення (пор.: *Пара́сковиєч* – "син Параски", *Ода́рковиєч* – "син Одарки" і т. ін.).

З-поміж найменувань реалій тваринного світу вирізняються своїми дериваційними особливостями назви маленьких істот, що належать до іменників четвертої відміни й побутують частіше в похідних граматичних формах на зразок *птуше́ч'н'а́* – "маля дикого птаха", *бусче́ч'н'а́* (*бусчи́н'а́*) – "маля лелеки; лелеченя"; *курче́ч'н'а́*, *ц'іпл'єч'н'а́* (*ц'іпл'ін'а́*) – "маля курки", *цапе́ч'н'а́* (*цапи́н'а́*) – "маля кози; козеня", *лоше́ч'н'а́* (*луши́н'а́*), *же́цре́ч'бе́ч'н'а́* (*жири́бин'а́*) – "маля кобили", *собаче́ч'н'а́* (*субачи́н'а́*) – "маля собаки-самиці; цуценя" тощо. Семантика подібних лексем здебільшого є прозорою, тому використання відповідних слів зазвичай не ускладнює сприйняття й розуміння говіркового мовлення. Основний зміст, закладений у кореневій морфемі, маніфестують лексеми *те́личка* (*тилі́чка*) та *те́лці́шка* (*тилі́шка*): у першому разі йдеться про "маля корови, що має ознаки самки, тобто в майбутньому може давати потомство, телитися"; друге слово актуалізує такі говіркові значення: "1) те саме, що корова; велика парнокопитна свійська молочна тварина; самка бугая; 2) тільна корова, яка незабаром має отелитися; 3) неялова корова, здатна давати приплід; 4) *перен. вульг.* про жінку, яка народжує щороку".

Невиразною є етимологія таких фаунних діалектизмів, як-от: *храк* – "те саме, що кнур; самець свині" (пор. також: *храк* (*харк*) – "те саме, що карк; задня частина шиї з верхньою частиною хребта"); *ту́зка* – "те саме, що сонечко; невеликий жучок круглої або подовженої форми, який має червонувате або жовтувате з чорними цяточками забарвлення"; *кни́га* – "те саме, що чайка; наземний денний птах ряду сивоподібних, що селиться на узбережжі річок, озер, зрідка живе також у чагарниках та лісах". Можливо, перше слово має стосунок до дієслова *хрякати* у значенні "хрюкати", яке, своєю чергою, означає "видавати характерні звуки "хрю-хрю", засвідчує властиву поліському наріччю депалаталізацію дрижачого [р]. Слово *ту́зка* варто сприймати як результат фонетичних і семантичних модифікацій (пор.: *гу́зка* – "хвостова частина тулуба птаха; зад" і *ку́зька* – "те саме, що комашка"). У досліджуваній говірці деінде спостерігаємо заміну (і взаємозаміну) задньоязикових [ɹ] – [κ], наприклад: *куз'*, *кузік* – "те саме, що гудзь, гудзик"; *кендз'ор* і *тендз'ор* – "велика посудина (для рідини) циліндричної форми з вузькою довгастою шийкою; бутель" (етимологія незрозуміла, однак можна припустити, що слово є складним й у буквальному витлумаченні означає "прозорий кендюх"). Слово *кни́га*, очевидно, спродуковане на основі звуконаслідуваного вигуку (*кни-кни*), який імітує крик цієї птахи (пор.: *києгікат'* > *києгіца*, *києгікат'* > *книга* і чеськ. *kníha*, *kníhačka*, *kníhalka*). Носії говірки послуговуються лексемою *чайка* у значенні "невелике веслове судно; човен".

Серед фаунних лексем натрапляємо й позначення тих чи тих пернатих, які мають особливі прикмети. Наприклад: *Не́ц пусти́ла галагу́та на па́шу, посади́ла у саж, думала, поцтлї́цайє* (*пцтлї́цайє*) і *згоцтї́йу* (*згцтї́йу*) *печчє́н'у, полапала, а вуон* (*вун*) *тонки, йак шул'ак* // *Не пустила гусака*



пастися, залишила в хліві, щоб відгодувати, гадала, що він поглядшає й приготую святкову страву, пощупала, а він худий, як шуліка, де галаг'ут, галаг'утка – "те саме, що гусак і гуска", однак такі, які мають особливу прикмету – гал ("невелика гуля, наріст на дзьобі") (пор.: лат. *galla* – "наріст", свн. *galle* – "пухлина на нозі коня"); *печч'єн'а* – "назва святкової рідкої страви, яку готують на основі м'яса гусака (гуски), качура (качки), підбиваючи відвар заздалегідь розведеним у воді борошном, подекуди злегка підсмаженим на сковороді"; *шул'ак* – "те саме, що шуліка", утворене, можливо, від дієслова *шул'ат'*, яке вживається й у значенні "сновигати".

Найменування з розряду так званих флорних діалектизмів стосуються як назв власне рослин, так і структурних компонентів, складників і т.ін. Зауважимо, що говіркові "городні" назви подекуди вживаються в іншому роді, ніж вони стабілізувалися в літературному мовному просторі (*гарбуза, пом'ідора (пам'ідора)*), мають відмінне і фонетичне, і лексичне оформлення, наприклад: *бул'ба, бул'бовін':є, пасол'а* – "те саме, що квасоля", *пасолін':є* – "те саме, що квасолиння; *бадилля квасолі, гарбузін':є, бурачін':є, морквін':є, гурчін':є* – "бадилля огірків" (пор.: *гурок* – "те саме, що огірок"), *гич'анка* – "бадилля буряків", *циб'ах (ц'іб'ах)* – "стебло цибулі", *зіел':є* – "бур'ян", *соич'єніч'єк (сун'єніч'єк), соич'єніч'єк (сун'єніч'єк)* – "1) те саме, що соняшник; однорічна трав'яниста олійна рослина родини складноцвітих з високим грубим стеблом і великою жовтою квіткою (суцвіттям); 2) насіння цієї рослини". Для найменування гарбузового насіння вживають множинну форму – *зерн'ата* (слово має й переносне значення; пор.: *виш'єват'* *зерн'атами* – "вишивати хрестиком"), насіння льону іменують лексевою *с'єміє*, а відходи, які залишаються після очищення льону і які

використовують переважно як корм для тварин, називають *м'якіна*.

У досліджуваній говірці спостерігаємо й лексеми *насієн':єк*, що має як інтегральні, так і диференційні з кодифікованою семи: це "бульба картоплі (картоплина), яка була використана як насіння і зберегла свою форму (зовнішній вигляд) до збирання нового врожаю"; лексевою *шл'апакі* (переважно у множинній формі) послуговуються для називання великої за розмірами тичкової квасолі (пор.: біл. *шл'апак(кі)* – "капець(щі)", звідси, відповідно, говірковий матеріал актуалізує ще одне значення цього слова – "велика нога").

Окрім ожини, що, як і *й'агоди* – "чорниці", здебільшого росте в лісі, на тріскинських луках (*у коур'ах (кур'ах) м'іж кол'укамі (кул'укамі)*), тобто "*у куцах між будяками*") можна натрапити на рослину з назвою *струж'іна* ("морощка, сиза ожина"), яка звичніше для поліщуків звучить як *струг'іна (стругл'іна)*. А ще на луках чимало щавлю, який, коли час приходить, викидає суцвіття, що має назву *сточ'їнец (стуж'їнец)* (пор.: *шчав'єл' пуо'шо'ї у сточ'їнци (стуж'їнци)*), а *циб'ул'а і часнік вики'єнули стр'їєлки*). Це лише невелика частина номем на позначення реалій живої природи, що в різний спосіб відображають діалектні особливості, з-поміж яких виокремлюємо: а) слова, кореневі морфєми яких відсутні в літературній мові; б) слова, кореневі морфєми яких супроводжуються відмінними від літературної мови формантами; в) композитні утворення, структурний елемент (елементи) якого (яких) наявні в літературній мові; г) слова, що зовні схожі на слова літературної мови, тотожні їм семантично, але відрізняються фонетично.

Зрозуміло, що такі характеристики оприявнює не лише досліджувана говірка. Беззаперечним залишається одне: говірковий лексикон у своїй основі є самобутнім, оригінальним,

своєрідним, привертає до себе увагу своєю незвичністю. Наприклад, назви сільських кутків: *миєкул'анка*, *ол'ієс'єї*, *очеч'ретоїїє*, *застайїє*, *заставок*, *б'ерег*, *дубінка* тощо (пор.: *миєкул'ім'* – "хитрувати, виляти" < Микола (Микуля); *дубінка* – "дубова памолодь" і *дубінка* – "те саме, що дубець; відламана (переважно тонка, гнучка) гілка без листя; різка; прутик"; *б'ерег* – "край села, який межує з луками, що використовується як пасовисько та сіножать"). Зберігає й передає з покоління в покоління інформацію про реалії давніх обрядів і звичаїв. Наприклад, лексема *волочільне* (*волочільне*) – "якась річ та/або ласощі й обов'язково паска з крашанками, які згідно з традицією приносять чи передають хрещені батьки й так звана "пупорізна" баба своїм хрещеникам на Великдень" – є субстантивованим прикметником, утвореним від дієслова *волочити* у значення "боронувати", модифіковане запозичення з польської мови (*włóczębne* – "1) плата за волочіння (боронування); 2) великодня данина в панський двір; 3) подарунок за проповідь на Великдень"). Ще одна обрядова лексема – *біток* – "великодня крашанка, пошкоджена з обох боків ударами одна об іншу під час своєрідної гри, яка закінчується тим, що побите яйце дістається власникові цілого" (пор.: *биц:а у бітки*).

Як бачимо, слова тієї чи тієї тематичної групи здебільшого відрізняються від загальноновживаних у літературній мові і з погляду вираження, і з семантичних позицій. Це великою мірою стосується й власне побутової лексики, яка ще кілька десятиліть тому досить активно використовувалася в щоденному невимушеному спілкуванні. Серед неї диференціюємо як архаїчні найменування (спільнослов'янські чи спільносхіднослов'янські слова, що збереглися в говірці донині, не ставши при цьому надбанням лексичного складу літературної мови), так і територіальні слова-інновації (лексико-семантичні й

словотвірні діалектизми, які виникли на ґрунті окремих говорів і використовуються для називання відносно нових реалій побуту, знярядь праці тощо, але які через своє вузьколокальне поширення залишилися поза словником літературної мови) та територіальні запозичення, що не стали надбанням літературної мови через обмеженість вживання. Так звані побутові діалектизми найчастіше репрезентують такі основні тематичні групи, як-от: 1) назви одягу, взуття, прикрас і т. ін.; 2) назви страв і напоїв, харчових продуктів, а також посуду, у якому їх готують; 3) назви хатніх споруд, їх частин, предметів хатнього побуту; 4) назви господарських споруд, їх частин, знярядь праці. Принаймні маємо на меті розглянути найцікавіші, з нашого погляду, зразки.

І. Назви одягу, взуття, прикрас і т. ін. Ця група, як відомо, є однією з найбільш архаїчних, і, хоч кажуть, що "реалії, позначувані відповідними лексемами, а також самі назви супроводжують людину від народження до смерті" [5: 163], чимало таких лексичних одиниць так і не кодифіковані академічними словниками, а деякі з них (чи їхні окремі значення) просто архаїзувалися. Наприклад:

1) найменування плечового верхнього одягу: а) *сукман* – "довгополий одяг з домотканого грубого сукна" (про таке наголошення свідчить дитяча лічилка, у якій число вісім закодовано чомусь під відповідною назвою); б) *курта* – "короткий до пояса одяг" (мабуть, запозичене через польське й угорське посередництво (угор. *kurta* – "короткий") з латинської мови: *curtus* – "короткий"; згодом лексема була витіснена іншим запозиченням (чи то з російської, чи то з польської мови) – *тужурка*, *тужурок* (пол. *tużurek*), що спочатку використовувалася у значенні "короткий легкий одяг із водонепроникної тканини" (пор.:

балóнова тужу́рка); в) пл'у́шка – "короткий теплий одяг, виготовлений із плюшу, схожої на оксамит тканини з м'яким ворсом" (пор.: нім. *Plüsch* – "плюш, оксамитова тканина"); г) душоу́гріє́йка (душугріє́йка) – "короткий теплий одяг без рукавів", у буквальному потрактуванні "те, що гріє душу";

2) найменування плечового, який носять під верхнім, та поясного одягу: а) бунда – "будь-яка довга, погано підігнана до стану жіноча одяг", значення, вочевидь, запозичене з білоруської мови, де відповідна лексема пояснюється як "довге платтячко"; б) кошу́л'а (кушу́л'а) – "1. жіночий і чоловічий натільний одяг; сорочка; 2. довга жіноча сорочка, у якої вишиті не лише рукава, але й поділ і яку вдягають так, щоб вишитий низ виглядав з-під спідниці" (пор.: нл. *košula* – "спідниця"): *Наве́рх кошу́л'і (кушу́л'і) од'іла го́рсец'та і сукн'у з торочка́ми, на стану́ пуодне́р'езалас' кра́йкою́*, де *го́рсец'т (го́рсец'т)* – "легка жіноча безрукавка як елемент національного костюма" (запозичене з французької мови через польське посередництво); *сукн'а, йу́пка* – "жіноча спідниця широкого покрою, переважно зі складками" (пор.: *бабс'ка сукн'а* – "широка спідниця"); *торочки́* – "кольорові смужки, стрічки, які прикрашають спідницю знизу, а *го́рсец'т (го́рсец'т)* спереду"; *кра́йка* – "жіночий або чоловічий пояс із кольорових ниток" (кольорові нитки в досліджуваній говірці називають словом *горі́на*, що, гадаємо, має безпосередній стосунок до дієслова *горі́ти* у значенні "виділятися яскравими кольорами"); в) *о́пиє́нка* – "велике різнокольорове, переважно картате, покривало з грубої вовни, яке має квадратну форму, з усіх боків оброблене китицями-кутасами і яким окутують (опинають) плечі та спину, аби зігрітися" (пор.: *кута́с* – "прикраса у вигляді китиці"; можливо, запозичене з турецької мови – *kutas* – "прикраса на

голові"); *о́пиє́нку* могли вдягати й поверх верхнього плечового одягу;

3) найменування головних уборів, їх частин і прикрас: а) *ве́л'он* – "весільний головний убір нареченої", вочевидь, слово пов'язане з морфемою *веле-*, що нині виступає першим компонентом складних слів для підкреслення збільшеної ознаки з архаїзовано-патетичним відтінком (пор.: псл. *vele-*, *velb(-jъ)* – "великий"), тобто асоціює прикрасу на голові з чимось великим, величним, розкішним; б) *нам'ієтка* – "обрядовий (весільний) головний убір, яким свекруха пов'язувала (і пов'язує) невістці голову після зняття *ве́л'она* (сьогодні фати) задля підтвердження того, що вона стала заміжною жінкою" (пор.: вихідне значення цієї лексеми – "довгастий шматок тканини, зазвичай із полотна (вибіленого чи невибіленого), з обох боків позначений (помічений) оздоблювальним візерунком": *Вит'агла з ку́хра залежани сув полотна́, под'іли́ла на нам'ієткі́, а заре тра́ шче (шчи) заруби́т' ко́жну і позначи́т' кару́нками // Витягла зі скрині залежаний суві́й* ("шматок полотна великої довжини, згорнений у трубку"), *розрі́зала на намі́тки, а зара́з треба́ ще обмети́ти* ("прошити по краях стібками") *ко́жну й оздобити візерунком*; говіркова лексема *кару́нок*, як і кодифіковане *кару́нка*, найочевидніше, є модифікованим запозиченням з білоруської мови (біл. *кару́нкі* – "мереживо", ст. *ко́ру́нки* – "зразки для вишивання"); в) *зама́танка* – "тепла хустка, яку вдягали в холодну пору року поверх звичайної", лексема є похідною від дієслова *заматува́тися* у значенні "додатково загортатися, закутуватися в що-небудь, чимось" (пор.: *зама́таночка (зама́таночка)* – "хустка, виготовлена з шерстяних ниток, яку вдягають безпосередньо на голову"); г) *га́зка, га́зочка (га́зочка)* – "легка хустка, виготовлена з тонкої прозорої, зазвичай шовкової, тканини" (ісп. *gasa* – "прозора тонка тканина"): *Ви́ййазала*

*газочку (газочку) у мочлоудічку поверх к'їмбалки, щоб усіє їїєїє навушнєки побачилі // Зав'язала газу хустку ріжками на потилицю поверх обруча, щоб усі її сережки побачили, де к'їмбалка – "1. туго скручений шнурок або якась тканина, яку клали на голову, аби пов'язана хустина отримала певну форму, не прилягала щільно до голови; 2. заплетене й викладене у вигляді обруча довге волосся (коса), що виконувало ту саму функцію"; якщо волосся було не дуже довге, його, так би мовити, "доточували" *куоснєками (куснєками)* – "вузька смужка якої-небудь тканини, яку використовували під час заплітання волосся в коси і для їхньої фіксації тим чи тим способом";*

4) найменування взуття: а) *гумаки (гумачі)* – "чоловічі, жіночі й дитячі чоботи, виготовлені з гуми"; б) *к'їрзачі (к'їрз'ачі), к'їрзачі (к'їрз'ачі)* – "зазвичай чоловічі чоботи, виготовлені з кирзи"; в) *хромаки (хромачі)* – "чоловічі й жіночі чоботи, виготовлені з хромової шкіри" (пор.: *хромал'їн, хромал'їна* – "крем для взуття"; г) *панчоха* – "те саме, що шкарпетка" (пор.: нім. *Bundschuh* – "в'язаний черевик").

II. Назви страв і напоїв, харчових продуктів, а також посуду, у якому їх готують. Ця група посідає одне з основних місць у говірковому лексиконі, вирізняється розмаїттям лексико-семантичних і граматичних форм, які, щоправда, упродовж буття зазнали суттєвих модифікацій і в плані вираження, і в плані змісту. Такі найменування здебільшого є національно (а подекуди й ареально) маркованими, відображають стереотипи й культурні традиції носіїв мови загалом і конкретної говірки зокрема. Наприклад:

1) найменування страв, харчових продуктів, посуду, у якому їх готують і зберігають: а) *багук* – "шлунок (кендюх) тварини, здебільшого свинячий, начинений сирим м'ясом із додаванням солі і спецій, який

підвішують на горищі хати й залишають на тривалий час до остаточного приготування"; зазвичай такий процес охоплює період від Різдва (свиню кололи, готуючись до свята) до Спаса (коли починали копати картоплю, тобто важко працювати); вочевидь, має стосунок до слів *багато* і *бгати* – "вкладати, втискати щось куди-небудь"; б) *дріжка* – "те саме, що холодець" < *дриж'ат'* – "коливатися, хитатися"; в) *бул'бениєки* – "оладки з тертої картоплі; деруни"; г) *тоўчениєк* – "розім'ята за допомогою товчача ("дерев'яний стрижень з потовщеним циліндричним чи заокругленим низом й подовженою ручкою") до однорідної маси картопля з додаванням вишкварок"; г) *пасул'уоўка (пасул'уоўка)* – "напіврідка страва з квасолі, зварена на воді"; д) *потап'їє* – "страва, приготовлена нашвидкуруч, яка являє собою подрібнені шматочки хліба, додані до солодкого (рідше до кислого) підсолодженого молока"; готуючи цю страву, намагаються кожен шматочок занурити (потопити) у рідину; е) *обецртїха, завецртїха* – "те саме, що налисник; тонкий млинець, у який загортають (завертають) якусь начинку"; є) *каламєта* – "солодка страва, приготовлена зі свіжих ягід чорниці з додаванням густо запареного борошна, яку їдять ложкою чи намащують на хліб"; назва співвідноситься зі словами *каламутити, каламутний, каламуть* – "мутна, брудна рідина"; *каламету* готують у *чїєгїнчїєку* – "невеликий чавунний горщик" – з *кружком* – "кришка круглої форми" (пор.: *чїєгїн* – "великий чавунний горщик"); ж) *моркв'анїєк* – "вид пісного печива, у який замість яєць додають терту моркву, що надає йому відповідного забарвлення"; з) *корж* – "плоский округлений виріб, який виготовлений нашвидкуруч із потовченою картоплі з лушпайками та борошна грубого помелу і який саджають у піч, на черинь, за допомогою дерев'яної лопати"; призначений для

виготовлення хлібного квасу; и) *л'амецц* – "хліб, який під час випікання не набув нормативної форми, ледь помітно збільшився в об'ємі"; і) *віхватецн'*, *віхонечн'* – "хлібний виріб, спечений нашвидкуруч, зазвичай у сковороді (діал. *шкворода*), при ще не догорілих дровах, які тліють"; тісто розкидають по формах, даючи йому час піднятися, а якийсь шматок, вихвачуючи (вихоплюючи) відразу ставлять у піч: причина банальна – немає хліба, аби поснідати, пообідати (діал. *попчлуднати*) і т. ін.;

2) найменування напоїв:  
а) *бечречн'ак* – "березовий сік"; *бечречуоўка* (*бечречуўка*) – "настоянка на березових бруньках, яку використовують з лікувальною метою"; б) *кисл'ак* – "1. добре скисле молоко, від якого відділилася сироватка і яке використовують для приготування сиру; 2. компот або сік, зазвичай буряковий та березовий, що став кислим унаслідок бродіння"; в) *бурачанка*, *буракуоўка* (*буракуўка*), *бурачиха* – "самогон, виготовлений із цукрових буряків"; *бурачн'ек* – "квас домашнього приготування зі столових буряків"; г) *мал'асуоўка* (*мечл'асуўка*) – "самогон, виготовлений із малясу" (пор.: *мал'ас* (*мечл'аса*) – "темна тягуча солодка маса, що є відходом цукробурякового виробництва; кормова патока"; самогоноваріння сприяло появі й спеціального найменування посудини, у яку заливають брагу, – *бражник*).

III. Назви хатніх споруд, їх частин, предметів хатнього побуту. Цю групу лексики пов'язують із так званою житловою зоною. У досліджуваній говірці лексему *хата* використовують у різних значеннях, одне з яких – "окрема кімната; відділена стінами або перегородками частина будинку". Як і в попередніх різновидах, чимало зразків, що репрезентують відповідну тематичну групу й відбивають регіональні особливості, перейшли до розряду архаїчних і залишилися хіба що в мовленні старожилів. Акцентуємо

увагу на окремих зразках, диференціюючи їх на:

1) найменування хатніх споруд і їх частин: а) *вечст'обка*, *покл'іет* – "окреме приміщення в житловому будинку, здебільшого без вікон, але з продухом, у якому на дерев'яних полицях розкладали й зберігали продукти харчування, овочі, приготовлені страви, напої тощо"; *вечст'обка* (*ст'обка*) співзвучне з білоруським *стоўка* (*сцёўка*) – "комора для зберігання овочів" (пор.: пол. *stebnik* – "льош, у якому розміщують вулики з бджолами на зиму"); лексема *покл'іет*, імовірно, має стосунок до дієслова *класти*, яке споріднене з лит. *klóti* – "слати, розстилати", лтс. *klāt* – "покривати; тяти, рубати", гот. (*af*)*hlapan* – "накладати"; б) *коумуорка* (*кумуорка*) – "окреме безвіконне приміщення, що знаходилося в задній частині житлового будинку, відмежовувалося від хатніх кімнат сіньми, у якому складали побутові речі, продукти харчування тривалого зберігання"; часто-густо тут ставили дерев'яну *крават'* ("ліжко"), на якій спали в літню пору року (пор.: лат. *camera* (*camera*) – "склепіння", слат. – "кімната, приміщення; спальня; скарбниця"; нім. *Kammer* – "кімната, комірка", пол. *camera* – "кімната, комора; скриня", що, своєю чергою, дає підстави говорити про етимологічну спорідненість слів *комора* > *комірка* й діалектного *викамерки* – "1. незвичайні страви й напої; 2. щось незвичайне взагалі"; *викамерки показувати* – "вередувати; бути надто вибагливим"); в) *вішки* – "те саме, що горище; частина будівлі між зовнішньою поверхнею стелі і внутрішньою поверхнею покрівлі"; вихід на *вішки* (*на хату*) відбувався через сіни по спеціально прикріпленій чи приставленій до стіни дерев'яній *рабрін'іе*, де *рабріна* – "те саме, що драбина; пристрій з двох поздовжніх жердин, скріплених рядом поперечних, що використовується для піднімання

або опускання куди-небудь"; лексема є результатом чи то фонетичних модифікацій, чи то співзвуччя з більш зрозумілим словом *ребро* (звідси, відповідно, і варіантна форма *ре<sup>с</sup>бр<sup>и</sup>на*) у значенні "частина кістяка якої-небудь споруди, яка підтримує чи скріплює собою" (пор.: лит. *rėbas*, мн. *rėbai* – "довга верша, сплетена з лозин"); г) *пр<sup>и</sup>п'іек* – "місце на чавунній дошці змурованої з цегли плити, що знаходиться за конфорками": *Туок'і (тук'і) вітопи<sup>е</sup>ц:а у пл'іт'іе, печ<sup>р</sup>естай<sup>у</sup> чи<sup>е</sup>гун<sup>ч</sup>иека на пр<sup>и</sup>п'іек, бли<sup>ш</sup>че до заслонки, зак<sup>р</sup>ий кружки, прикр<sup>и</sup>й л'ухту, пл'іт<sup>у</sup> затул'і зап<sup>и</sup>нкоюу, вологи гри<sup>е</sup>бі розлож<sup>і</sup> на комінку, а сух<sup>і</sup> збер<sup>і</sup> у шеч<sup>е</sup>біту і поклад<sup>і</sup> у кубку (кобка) // Тільки-но витопить<sup>ь</sup>ся в плиті, перестав горцика на прип<sup>і</sup>к, бли<sup>ш</sup>че до заслонки, зак<sup>р</sup>ий кружки, прикр<sup>и</sup>й люхту, плиту затули зап<sup>и</sup>нкою, недосушені груби розложи на комінку, а досушені збери в торбу й поклад<sup>і</sup> в кубку, де заслонка – "напівовальний шматок металу з ручкою, яким закривають (заслоняють) отвір у піч"; л'ухта – "1. отвір для виходу диму з курної хати; для вентиляції; 2. чавунний пристрій для повного чи часткового перекриття такого доступу"; можливо, запозичене з німецької мови через посередництво білоруської (пор.: нвн. *Luft* – "повітря", біл. *люхт* – "димохід; отвір у лазні, яким виходить пара", *люхта* – "отвір для виходу диму з курної хати"); *комінок* – "карниз, виступ, який пролягає вузькою смугою на нижній частині димоходу, що знаходиться в приміщенні над чавунною дошкою варистої плити"; *кубка (кобка)* – "різної величини заглибина у формі неправильного (без однієї грані) куба в задній або верхній частині груби, де зберігають предмети домашнього вжитку, продукти, аби вберегти їх від відволоження" (пор.: *груба* – "мурована споруда, що слугує переважно для додаткового насичення приміщення теплом, зокрема в холодну пору року" і*

*груба* – "вагітна"); *кружки* – "чавунний диск, що складається з окремих (здебільшого трьох) плоских обручів різної форми та маленького круга (він завершує всю цю композицію), закриває круглий отвір чавунної дошки на варистій плиті, дає змогу регулювати доступ вогню до посудини, у якій готується страва"; *зап<sup>и</sup>нка* – "те саме, що занавіска; шматок тканини або тюлю, яким закривають простір від комінка до чавунної дошки варистої плити, а також заглибини в кубках"; д) *вушак (ушак)* – "те саме, що одвірок; тригранний брусок для віконних і дверних стояків"; очевидно, є запозиченням із білоруської мови (пор. біл.: *вушак* – "боковий брусок у дверній рамі; стовп із пазами у рамі дверей"); раніше в рубленій хаті пазовий стовп не закопували в землю, а ставили на підвалини;

2) найменування предметів хатнього побуту, інтер'єру: а) *шахан'єр* – "те саме, що шафа; вид меблів у формі високого гарно оздобленого ящика з дверцятами, який служить для зберігання одягу та білизни"; з огляду на те, що слово *шафа* запозичене (через польське посередництво) із середньовісньонімецької мови (свн. *schaf*, нвн. *Schaff* – "діжка; шафа", яке, своєю чергою, походить від дієслова *schaffen* – "творити; вирізаючи, формувати"), можна припустити, що говіркова лексема також є віддієслівним утворенням; б) *шк<sup>а</sup>пчик<sup>е</sup>к* – "вид меблів у формі невисокого ящика з дверцятами, який служить для зберігання посуду, кухонного приладдя, деяких продуктів харчування тощо"; лексема є похідною фонетично модифікованою формою літературного слова *шафа* (*ша<sup>х</sup>ва > шк<sup>а</sup>хва > шк<sup>а</sup>хв > шк<sup>а</sup>хвич<sup>е</sup>к > шк<sup>а</sup>пчик<sup>е</sup>к*), про що свідчить й усталена конструкція на зразок *здорови йак шк<sup>а</sup>хв* – "високий"; висота *шк<sup>а</sup>пчик<sup>е</sup>ка* збігалася з висотою стола, а тому подекуди він виконував ту функцію, що й звичайний стіл: *Л'удеї було баг<sup>а</sup>то, с<sup>е</sup>д'ілі і за стуол<sup>о</sup>м, і за*

шкапчиком, накрітими  
настуолницею, і на лаїце, і на  
слуоніє (слуніє), а у кутку стоїаї  
слуончик (слунчик) і бабиена кал'бўка  
(кул'бака) // Людей було багато, сиділи  
і за столом, і за шкапчиком, накритим  
скатертиною, і на лавці, і на ослоні, а  
в кутку стояв ослінчик і бабин цїпок.

IV. Назви господарських споруд, їх частин, знярядь праці тощо. Серед цієї групи розглядатимемо лексеми, використовувані не лише для позначення того, що збудоване, споруджене людиною, а й того, що є результатом її господарської діяльності. Зібраний говірковий матеріал схарактеризуємо в межах двох основних підгруп:

1) найменування господарських споруд чи їх частин, результатів господарської діяльності: а) *стр'ієха* – "покрівля будівлі для свійської худоби та птиці, на горищі якої зберігають сіно та солому для корму тварин" (пор.: *Закинул'і с'ієно на вишки, напхал'і гет' пуод (пуд) саму стр'ієху, тра буде шче (шчи) добре між стропилами поточп'ат' (путунп'ат')* // *Закидали сіно на горище, геть під самий дах, треба буде добре потоптати ще між кроквами, де стропило* – "те саме, що кроква; два бруси, з'єднані в горішній частині під кутом і закріплені долішніми кінцями до стін будівлі, на яких тримається дах"; слово є похідним від запозиченого з білоруської мови *строп* – "гребінь даху" (пор.: псл. *stropь* < \**strop* – "покрівля"); б) *нав'ієс* – "виступ, що подовжує зазвичай передню нижню частину покрівлі господарської будівлі (хліва) задля практичного використання (між дверним простором впритул до стіни складають дрова, аби захистити їх від негоди; сушать білизну і т. ін.); окреме невеличке приміщення, призначене в основному для зберігання дров, називають лексеєю *п'ов'ієт'*; зберігання дров поза приміщенням вимагає спеціального оформлення, скажімо, у вигляді своєрідної купи-копиці, яка отримала назву *кост'ор*

(псл. *kost(ь)рь* – "купа, стіс", первісно "щось нарубане"); в) *гўтанка* – "те саме, що гойдалка"; є похідним від дієслова *гўт'ат'* – "гойдати", яке, цілком імовірно, є модифікованим дериватом від дитячого *ўта (ўта > ут'ат' > (з)ут'ат' > (з)утанка*); для позначення відповідної реалії використовують і лексеми *кол'іханка*; г) *скоп'єц'* – "викопана на полі й спеціальним чином утеплена, забезпечена продухом яма, у якій закопують на зиму буряки чи насінну картоплю"; г) *зам'ієжок* – "вузька цілинна смуга між обробленими, зораними полями, поросла травною, по якій пролягає стежка"; мабуть, между власного поля співвідносили з *розорою* – "борозною зробленою плугом або лопатою між двома полями або грядками", відповідно, стежка пролягала "за межею"; лексема *розора* вступає в синонімічні відношення з говірковою *дол'інка* – "заглибина між грядками, викопана лопатою";

2) найменування знярядь праці, господарських інструментів: а) *зал'ієзн'ак* – "те саме, що заступ; звужена донизу залізна лопата для земляних робіт" (*зал'ієзн'ак* < залізний); для позначення совкової лопати використовують слово *ш'охл'а (ш'ухл'а)*, що, імовірно, має стосунок до нім. *Schaft* – "держак, стрижень, жердина", яке походить від *schaben* – "скоблити", тобто "зчищати, знімати верхній шар чогось чим-небудь гострим"; появу варіантної форми можна пояснити побутуванням лексеми й у значенні "пропасниця, лихоманка" (пор.: *шоб на теб'є ш'ухл'а нап'ала*); б) *копаница, сапаница* – "те саме, що сапа; металева лопатка, насаджена перпендикулярно на дерев'яний держак, якою знищують бур'ян чи огортають (окопують) зазвичай картоплю"; в) *п'р'ачка* – "саморобний пристрій для полоскання білизни на ставку чи річці, що являє собою дерев'яну дошку у формі рівнобедреної трапеції з вертикальними дерев'яними

надбудовами з трьох боків, на яку ставали ногами, фіксуючи її, а об верхню частину вибивали прання"; г) *гребл'онка* – "саморобний дерев'яний пристрій у формі совка, днище якого складається з продовгуватих щільних металевих зубів, за допомогою яких збирають ягоди чорниці"; нині наявна, так би мовити, удосконалена (і структурно, і функційно) модель цього пристрою, який отримав і нову назву – *комбайн* (*комбайн*) (пор.: *брат' ягоди комбайном* (*комбайном*)); незалежно від того, збирають ягоди руками, *гребл'онкою* чи *комбайном* (*комбайном*), назва ще одного виробничого атрибута залишається незмінною впродовж, мабуть, уже більше, ніж століття: *набирок* – "невелика посудина (гличик, слоїк, відерце тощо), яку прив'язують спереду на поясі й у яку збирають ягоди перед тим, як висипати їх у начиння більшого розміру (відро, *коробку* ("тісно сплетений із тонкої лози, лубу і т. ін. спеціальний короб овальної форми"), *лазбеник* ("те саме, що коробка, але зі сплетеною з такого самого матеріалу кришкою") тощо)"; лексемою *коробка* послуговуються й для називання звичайного коша, у який зазвичай копають (вибирають і т. ін.) картоплю.

**Висновки й перспективи дослідження.** Проілюстровані лексико-фразеологічні зразки відбивають специфіку регіонального світосприйняття, світогляду, а система смислів, пов'язаних з історією буття й традиціями регіону, експонує особливий код культури, розшифрування якого потребує чималих зусиль, бо змушує його носіїв орієнтуватися як у сфері коду, так і у сфері інформації, що передає цей код. Усебічне вивчення поліських говірок, які законсервували в собі давні елементи світогляду, потребує парадигматичного підходу, нового і теоретичного, і практичного осмислення багатьох фактів, їх системної, порівняльно-історичної інтерпретації, спеціальної

лексикографічної праці. Однак це вже предмет дослідження подальших наукових розвідок.

Насамкінець зауважимо: попри наявність контактів, взаємодії й взаємовпливів діалектів залучений до аналізу матеріал дає змогу констатувати: говірка села Тріскині, що на Сарненщині, зберігає архаїчні (фонетичні, лексичні, семантичні, фразеологічні, словотвірні, граматичні й навіть акцентуаційні) особливості української мови. Їх скрупульозне вивчення – це могутня зброя, здатна захистити етнокультурну ідентичність і навіть гарантувати національну безпеку, адже роль загальнонаціональної мови (як літературної, так і діалектної) у побудові й трансляції етнокультурної картини світу епохальна.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія: навч. посіб. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 257 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища шк., 1980. 247 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. 1440 с.
4. Воронич Г. В. Західнополіський говір. *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 2000. С. 181–182.
5. Гримашевич Г. І. Структура полісемічних назв одягу в середньополіських говірках. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. Вип. 14. С. 163–167.
6. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти*: матеріали доп. Міжнар. наук. конф. Глухів, 2005. С. 5–24.



7. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наук. думка, 1982–2006. Т. I–VI.

8. Євтушок О. Діалектна лексика Західного Полісся: структурно-семантична та ареальна характеристика. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Луцьк, 2018. Вип. 9 (1). С. 40–47.

9. Євтушок О. Спостереження над лексикою говірок Рівненщини. URL: <http://kulturamovu.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-24.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).

10. Кобирилка Г., Рябець Л. Українська діалектологія: витоки та перспективи. *Українська мова*. 2018. № 4. С. 92–100.

11. Малафей М. Ліс рубають – тріски летять. *Сарненські новини*. 30 жовтня 2014 р. URL: <https://sarny.in.ua/content/2236> (дата звернення: 10.06.2022).

12. Мойсієнко В. М. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя: підручник. Київ, 2016. 284 с.

13. Никончук М. В. Північне наріччя. *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 2000. С. 445–446.

14. Никончук М. В. Середньополіський говір. *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 2000. С. 535–536.

15. Омельковець Р. С., Примак М. А. Лексика народної медицини в говірках Сарненського району Рівненської області. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2018. Т. 1. Вип. 3. С. 32–37.

16. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 10.06.2022).

17. Списокъ населенныхъ мѣстъ Вольнской губернии. Житомиръ: Вольнская губернская типографія, 1906. 219 с.

## REFERENCES (TRANSLATED &TRANSLITERATED)

1. Arkushyn H. L. (2012). *Zakhidnopoliska dialektolohiia: navch. posib* [West Polissya dialectology: textbook]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 257 s. [in Ukrainian].

2. Bevzenko S. P. (1980). *Ukrainska dialektolohiia* [Ukrainian dialectology]. Kyiv: Vyshcha shk. 247 s. [in Ukrainian].

3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2004). [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF "Perun". 1440 s. [in Ukrainian].

4. Voronych H. V. (2000). *Zakhidnopoliskyi hovir* [West Polissya dialect]. *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv. S. 181–182. [in Ukrainian].

5. Hrymashevych H. I. (2004). *Struktura polisemichnykh nazv odiahu v serednopoliskykh hovirkakh* [The structure of polysemous names of clothing in the Middle Polish dialects]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Vyp. 14. S. 163–167. [in Ukrainian].

6. Hrytsenko P. Yu. (2005). *Ukrainska dialektna leksyka: realnist i opys (deiaki aspekty)* [Ukrainian dialect vocabulary: reality and description (some aspects)]. *Dialektna leksyka: leksykologichnyi, leksykohrafichnyi ta linhvoheohrafichnyi aspekty: materialy dop. Mizhnar. nauk. konf.* Hlukhiv. S. 5–24 [in Ukrainian].

7. *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy* (1982–2006). [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: u 7 t. Kyiv : Nauk. dumka. T. I–VI. [in Ukrainian].

8. Yevtushok O. (2018). *Dialektna leksyka Zakhidnoho Polissia: strukturno-semantychna ta arealna kharakterystyka* [Dialect vocabulary of Western Polissya: structural-semantic and areal characteristics]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. Lutsk,

2018. Вип. 9 (1). С. 40–47. [in Ukrainian].

9. Yevtushok O. Sposterezhennia nad leksykoiu hovirok Rivnenshchyny [Observation of the vocabulary of the dialects of Rivne region]. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-24.pdf> (data zvernennia: 10.06.2022). [in Ukrainian].

10. Kobrynka H., Riabets L. (2018) Ukrainska dialektolohiia: vytoky ta perspektyvy [Ukrainian dialectology: origins and prospects]. *Ukrainska mova*. № 4. S. 92–100. [in Ukrainian].

11. Malafei M. Lis rubaiut – trisky letiat [The forest is being cut down – chips are flying]. *Sarnenski novyny*. 30 zhovtnia 2014 r. URL: <https://sarny.in.ua/content/2236> (data zvernennia: 10.06.2022) [in Ukrainian].

12. Moisiienko V. M. (2016). Istorychna dialektolohiia ukrainskoi movy. Pivnichne (poliske) narichchia [Historical dialectology of the Ukrainian language. Northern (Polissya) dialect]: pidruchnyk. Kyiv. 284 s. [in Ukrainian].

13. Nykonchuk M. V. (2000). Pivnichne narichchia [Northern dialect]. *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv. S. 445–446 [in Ukrainian].

14. Nykonchuk M. V. (2000). Serednopoliskyi hovir [Middle Polissya dialect]. *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv. S. 535–536. [in Ukrainian].

15. Omelkovets R. S., Prymak M. A. (2018). Leksyka narodnoi medytsyny v hovirkakh Sarnenskoho raionu Rivnenskoï oblasti [Vocabulary of folk medicine in the dialects of Sarny district of Rivne oblast]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Uzhhorod: Vydavnychi dim "Helvetyka". T. 1. Vyp. 3. С. 32–37. [in Ukrainian].

16. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. Kyiv: Nauk. Dumka. T. 1–11. URL: <http://sum.in.ua/> (reference date: 10.06.2022). [in Ukrainian].

17. Spysokъ naseleennykhъ mѣstъ Volynskoi huberniy (1906) [List of populated places of the Volyn province]. Zhytomirъ: Volynskaia hubernskaia typohrafiia. 219 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 20.06.2022

Схвалено до друку: 26.08.2022